

DOI: 10.21005/pif.2021.45.E-01

**PARKS FOR THE ENTERTAINMENT OF THE PEOPLE
AND THE ADORNMENT OF THE CITY BY FELIX ŁODZIA BIECZYŃSKI
IN THE CONTEXT OF THE 19TH CENTURY INDUSTRIALISATION
OF THE CITY OF LUBLIN**

**PARKI DLA ZABAW LUDU I PRZYODZOBNIENIA MIASTA
FELIKSA ŁODZIA BIECZYŃSKIEGO W KONTEKŚCIE XIX-WECZNEJ
INDUSTRIALIZACJI LUBLINA**

Kamila Lucyna Boguszewska

Dr inż.arch.| arch.kraj.

Author's Orcid number: 0000-0002-1513-2490

Lublin University of Technology
Civil Engineering and Architecture Faculty
Department of Contemporary Architecture

ABSTRACT

The 19th century brought key changes in the way cities and their green areas were shaped. One of the key decisions implicating the process of industrialisation, and thus the development of Lublin, was the determination of the location of the Vistula River Railroad Line and the railway station building in Przedmieście Piaski. This process was to be counterbalanced by the newly created public green areas. The aim of the article is a comparative analysis of Lublin's parks in the context of the trends in garden art and realisations of public parks in Europe.

Key words: Feliks Bieczyński, People's Park, Lublin.

STRESZCZENIE

Wiek XIX przyniósł kluczowe zmiany w sposobie kształtowania przestrzeni miast i ich terenów zieleni. Jedną z kluczowych decyzji implikującą proces industrializacji, a tym samym rozwój Lublina, była decyzja dotycząca lokalizacji przebiegu Lini KOLEI Nadwiślańskiej oraz miejsca posadowienia budynku dworca na Przedmieściu Piaski. Przeciwwagę do tego procesu stanowić miały nowo powstające tereny zieleni publicznej. Celem artykułu jest analiza porównawcza lubelskich parków w kontekście prądów sztuki ogrodowej i realizacji ogrodów publicznych w Europie.

Słowa kluczowe: Feliks Bieczyński, park ludowy, Lublin.

1. INTRODUCTION – THE EUROPEAN CONTEXT

The 19th century brought key changes in the way of shaping cities and their green spaces. The industrial revolution, development of the railway, and uncontrolled urban and demographic expansion determined a new approach to the shaping of green spaces in terms of both form and function (Zachariasz A., 2006, p. 29). For the first time, public parks have become an important infrastructural element of cities, being at the same time a social concern and thus, an important part of the urban work programme (Ciołek G., 1974, p. 180). At that time, European capitals completely changed their landscape on the basis of the Posenrowski *Gesamtordnung*, i.e., an uncompromising action imposing top-down rules to organise the urban tissue and to condition its development (Przesmycka N., 2015, p. 155), (Przesmycka E., 2001, p. 151). The example of the emerging public spaces in the form of squares, boulevards, parks and accompanying residential housing and representative buildings emanated over the entire Europe. However, the works were carried out in various ways. Suffice it to mention here: the uncompromising reconstruction of the centre of Paris under the direction of Baron Georges E. Haussman (1852–1869) (initial population density was 400 persons/ha), which resulted in demolition of some medieval buildings in favour of a system of public spaces and new sewage infrastructure. Or quite different proposal of Ildefons Cerda based on in-depth sociological and statistical research of life conditions of the residents of "old Barcelona" (initial population density was 856 persons/ha), which became the basis for creating the humane plan of Eixample (expansion) (1860) based on the so-called New Urbanism (Pallares Barbera M., Badia A., Duch J., 2011, p. 122-123). Still another example was the city of Vienna with its *Ringstrasse* – a four-kilometre-long green belt surrounding the old city with representative buildings and public parks (design 1857, implementation 1865), or Kraków (1820–1830), where greenery was established on the areas following the former defensive walls – Planty (Majdecki L., 2008, p. 341-342, 365).

The first parks open to the public started to be built in England as early as in the first half of the 19th century, but it was only half a century later that the scale of this phenomenon was considerably increased (Zachariasz A., 2006, p. 167-183), and it embraced with great success other European countries such as France, Germany, Austria or Poland. In the United Kingdom, in terms of typology, public parks could be divided into four categories, namely: royal parks made available to the inhabitants of cities, parks donated by private owners, or so-called municipal parks established by the city. Apart from the above-mentioned, there were also green areas connected with residential buildings in the form of isolated squares (Zachariasz A., 2006, p. 30). Analysing the main principles of establishing this type of public parks promoted by numerous organisations, including the so-called *park movement*, it should be noted that parks have become an important subject of the local policy and their establishment was in the interest of the city authorities. Most often city parks were located in neglected areas with difficult hydrological conditions or in abandoned places, e.g., in former quarries. Public parks usually had a free composition, varied relief, and numerous water elements, that were often shaped artificially. There were small garden architecture elements in the area of these parks, and in terms of the selection of plant matter, a great influence of botanical gardens was noticeable. Often city parks had collections of exotic plants with orangeries, and the variety of species used in the parks made them more similar in character to arboretums (Latin *arbor, arboris*), that is dendrological parks. With time, their function also started to change; they were evolving from walking to ludic parks (places of folk games, concerts, sports competitions, and demonstrations). What is more, so-called *pleasure gardens* in England (Vauxhall garden), *volks-garten* in Austria and Germany, or *folk parks* in Poland started to be created (Zachariasz A., 2006, p. 30-35).

2. AIM AND SCOPE OF THE RESEARCH

The aim of the article is to analyse the main trends in the design of public parks in the 19th century in Europe and to compare it with the way of establishing and designing urban parks in Lublin, which we owe to the planning work of Feliks Łodzia Bieczyński, with particular emphasis on unrealized projects - an example of the development of the artist's style. For the purposes of the article, an archive enquiry was carried out concerning the plans and documents kept by the State Archive and

special collections of the Hieronim Łopaciński Library in Lublin. The basis of the study was a series of comparative analyses carried out on the basis of the examples of English, German and Austrian parks mentioned by the artist as inspirations for the project of an unrealised People's Park in the outskirts of Lublin at the Zamojska tollgate.

3. STATE OF THE RESEARCH

Many articles have been written about the green areas of the city of Lublin. The largest source of information on the gardens designed by Feliks Łódzia Bieczyński are the archival materials regarding his profile as the architect and his urban planning work (city plans) stored in the collections of the State Archive in Lublin and the Hieronim Łopaciński Regional Library in Lublin. The files, personal folders, elaborations, memoirs, brochures (Bieczyński F., 1854), and projects prepared by F. Bieczyński constitute source knowledge concerning the process of creating public green areas in Lublin and the way it was handled. The first attempt to classify the green areas of the city of Lublin was made by Gerard Ciołek (Ciołek G., 1954, p. 263-270), who was describing the variety and composition of the city's public and private (monastery) gardens in the 19th century. Henryk Gawarecki (Gawarecki H., 1974, p. 3-313), Natalia Przesmycka (Przesmycka N., 2006, p. 157-167), (Przesmycka N., 2012, p. 1-273), were dealing with the spatial development of the city of Lublin, including green areas at the turn of the 19th and 20th centuries. Jerzy Żywicki (Żywicki J., 2010, p. 1-552) was working on the urban planning works of Feliks Łódzia Bieczyński and his role as provincial and chief engineer of Lublin Governorate, while Agnieszka Kierek (Kierek A., 1961, p. 171-214), Jan Niedźwiedź (Niedźwiedź J., 2007, p. 153-154), Natalia Przesmycka (Przesmycka N., 2015, p. 151-169), (Przesmycka N., 2018, p. 153-167), Natalia Kot (Kot N., 2017, p. 65-78), Edyta Targońska (Targońska, E., 2018, p. 171-181), and Kamila Boguszevska (Boguszevska K., 2019, p. 31-45) were studying the subject of green areas. The last article was a comparison between the material of the city garden of the Bieczyński project with other parks of the same function implemented in the Lublin region. For the purposes of the article, the typology and periodization of greenery systems designed by Feliks Bieczyński were made, and then, using a comparative analysis method, similarities and differences with the method of shaping the city parks of Hamburg and London were shown.

4. LUBLIN IN THE 19TH CENTURY

In the 19th century, the city of Lublin underwent significant changes, especially territorial transformations. The first factor that influenced its scale and significantly changed its area was the so-called *law on cities* from the late 18th century (1792). It led to the liquidation of the jurydykas (suburban districts), and thus to an increase of the area of Lublin to 21.1 km², which affected its proportions and the way it was developed. At the end of the 18th century, it amounted to 2.1 km², i.e., nearly 10% of the city's area. At that time, agricultural land covered 15.5 km² (73.4%) and water and wastelands 0.9 km² (4.3%) (Kociuba D., 2007, p. 314). The stagnation period resulting from the repressions after the January Uprising and the imposed military rule made local government activities largely impossible (Przesmycka N., 2015, p. 153), (Przesmycka E., 2001, p. 64) and thus blocked further development of the city. It should also be noted that in terms of administration, Lublin was divided into two parts – so-called precincts: Christian and Jewish - where the standard of construction varied considerably both in technical and sanitary terms. The Christian precinct comprised all the representative buildings and public spaces of Lublin, while the Jewish precinct, apart from the main buildings of Szeroka Street, mostly contained wooden buildings, chaotically shaped and without the supervision of the city authorities. (Przesmycka N., 2015, p. 154) The problems of the Jewish city were an issue to which a great deal of attention was devoted, and the improvement of living conditions of the inhabitants was a frequently discussed topic of the work of Feliks Bieczyński, the chief engineer of the Lublin Governorate (Bieczyński F., 1863, pp. 1-21), who was initially working as the chief engineer of the voivodeship and then of the Lublin Governorate for 36 years (Żywicki J., 2010, p. 418). Thanks to him, a number of initiatives have been implemented: the first regulatory plans of the city of Lublin, street paving projects, and above all the location of Vistu-

la River Railroad Line (Warszawa - Lublin - Kowel 1877–1878) on the right bank of the Bystrzyca River and the railway station building in Przedmieście Piaski, which became a turning point in the history of the city's spatial development, because it has entailed rapid industrialisation. In particular, the agricultural and food industry (mills, sugar factories, starch mill, distillery, yeast facility) and cement plants have developed (Kierek A., 1961, p. 172). They were grouped along the railway track in the newly emerging district of Lublin in the southern part of the city (Kociuba D., 2007, p. 316). It resulted in a significant migration of the population and an increase in the number of Lublin inhabitants to 80,000 in the years 1875-1913 (Kociuba D., 2007, p. 316), with the growth rate estimated at 3,75 (Kierek A., 1961, p. 173). As a comparison, in 1870 the number of workers in factories and workshops was only 366 and forty years later it was 6011 (1913) (Kierek A., 1961, p. 171-172). The process of industrialisation required the construction of residential houses and green areas and, thanks to F. Bieczyński, the first public municipal parks and plans to create craftsmen district on the right bank of the Bystrzyca River – in Bronowice – started to be created. Bieczyński planned to build there an estate of multi-family houses inspired by English houses with a limited number of floors (2 to 3) together with vegetable gardens and green infrastructure in the form of a public park (Żywicki J., 2010, pp. 213-214).

5. XIXTH CENTURY PUBLIC GARDENS OF LUBLIN – PRINCIPLES OF DESIGNING PLANS VERSUS IMPLEMENTATION

We owe the creation of numerous green areas in Lublin to Feliks Bieczyński. His legacy includes both public parks (the park by Czechówka - which does not exist anymore, the Saxon Garden (Pol. Ogród Saski), the park in front of the Lublin Voivodeship Building, the idea of the Bronowice Park, the garden on Musztry Square, and unrealised green areas in the form of a park along the Bystrzyca River and the People's Park (Park Ludowy) in the southern part of the city (Niedźwiedz J., 2007, p.153). The composition and functional layout of the municipal parks designed by Feliks Bieczyński have been evaluated over the years. Initially, these were landscape parks, expanded over time with new spatial and programmatic solutions. All the garden arrangements were located on the outskirts of the city in areas with difficult hydrographic conditions or with varied relief.

The first public park of the city of Lublin planned and built within the boundaries of the Jewish quarter dates back to 1827. It was erected near the route to Lubartów in the floodplain of the Czechówka River. Ten years later the Saxon Garden (1837) was created, the most representative garden in Lublin, while the unrealised People's Park (1860) or the later Bronowicki Park (also known as the Foksal Park, designed in 1869 and reorganised by Zwierzchowski in 1875) in the developing industrial district of Bronowice at the entrance to Lublin from the side of Zamość (also behind the Lublin's tollgates). One can see Bieczyński's intention to make the entrance to the city the space that improves the quality of life of the inhabitants of the city by creating a function that enhances the aesthetic and representative quality of the place.

The composition of the parks was in the English style, and over time it has evolved significantly in terms of functionality. In the space of the parks designed in the industrial district, a ludic function began to prevail, which was concentrated in the middle of a site. It is best visible in the composition of the park by the steam mill, where the designer placed a central square with various functions in the form of carousels, places for gymnastics, space for children and adults, and summer and winter baths.

When analysing the composition layouts of the parks from the point of view of plant matter, it should be noted that Bieczyński was inspired by the then applied solutions in the field of garden art, initially based on native patterns - the layout of the garden created by Duchess Izabela Czartoryska in Puławy (Maj E., 2017, pp. 221-224), and later on the calligraphic parks and public parks of Europe. The designing of greenery in the form of clusters exposing interesting - exotic species was a popular practice, as it was counterbalanced by grasslands with distant views of the city's silhouette. For the needs of the most representative municipal park - the Saxon Garden - plants were imported from Hamburg, while Bieczyński himself was dreaming about silk production using the established white mulberry plantations within the park and surrounding areas (Bieczyński F., 1860,

p. 201-203). An important element of the parks designed by the governor's engineer were water elements - the park in the Jewish quarter was crossed by the Czechówka River, similarly to the Bronowice Park (the western border of the park was marked by the river) or the People's Park, where the characteristic elements were the meanders of the Bystrzyca tributary - the Czerniejówka River, a natural border separating the garden space from the industrial part. What is important, Bieczyński rarely interfered with the natural course of the rivers and avoided the use of various types of canals and dams (Niedźwiedź J., 2007, p. 153).

Unfortunately, most of Feliks Bieczyński's original projects of the layout of green areas in Lublin have not survived to this day. A small exception is the unrealised design of the park in the outskirts of Lublin near the route to Zamość just behind the tollgates, described below. Apart from written documents, the source of knowledge about the way of shaping Lublin's parks is the city's historical urban planning. The first public park located on the corner of the Lubartów district appears in the City Plan from 1829, in the lithography of J. Starowolski, developed on the basis of the "Plan przez Inżyniera Wojewódzkiego podany" (the plan by the chief engineer of the Lublin Voivodeship, that is Feliks Łódzia Bieczyński). The single-coloured manuscript in the scale 1: 8300 contains a small square on a polygonal plan limited by Nowa Street in the west, by the buildings on Szeroka Street in the south, and by the corner of Lubartowska Street in the north. The park is divided into two parts by the unregulated course of the Czechówka River. The transport system is based on a number of ring roads maintained in the landscape style. The newly designed green area was fenced out from the surroundings, its two parts cut across the river were connected by bridges. The greenery layout is schematically marked; however, it suggests planting in clusters and massifs. The park is presented later on in Kozłowski's plan from the same year and then irretrievably disappears from the space and cartography of Lublin (Fig. 1, 2).

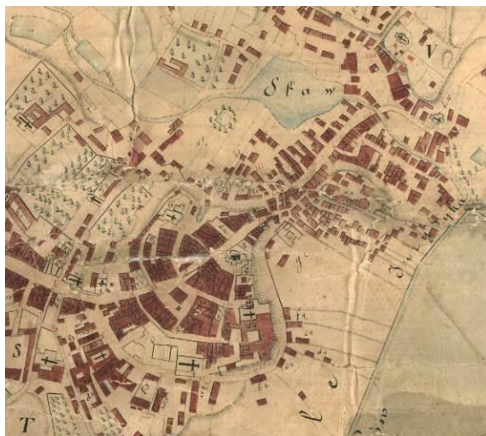

Fig. 1. The area for a public garden in the Jewish quarter Source: copy of the plan by Stanisław Jan Nepomucen Łęcki from 1783, APL, AmL. Plans of Lublin city, sign.3.

Ryc.1. Teren pod przyszły ogród publiczny na terenie dzielnicy żydowskiej, Źródło: Feliks Bieczyński, kopia planu Stanisława Jana Nepomucena Łęckiego z 1783 r. APL, AmL. Plany miasta Lublina, sygn. 3.

Fig. 2. The plan of a public garden in the Jewish quarter Source: J. Starowolski. A lithograph drawing from 1829. „z Planu przez Inżyniera Województwa Lubelskiego podanego” (the plan by the chief engineer of the Lublin Voivodeship). At that time this function was held by Feliks Bieczyński. APL, AmL, Plans of Lublin city, sign. 7

Ryc. 2. – Plan ogrodu publicznego na terenie dzielnicy żydowskiej, Źródło: J. Starowolski. B - Odrys z litografii z 1829 r. „z Planu przez Inżyniera Województwa Lubelskiego podanego”. W tym czasie funkcję tę sprawował Feliks Bieczyński, APL, AmL, Plany miasta Lublina, sygn. 7

The Saxon Garden, which was established in 1837 in the former Dominican area, appears on a plan published in 1870 by J. Cegliński. The multi-coloured map kept in the collection of the State Archive in Lublin presents a composition of an English-style park. In the paper the communication

layout with the park infrastructure and schematic arrangement of greenery on the basis of clusters and massifs are marked (Fig. 3, 4).

Fig. 3. The area for the future Saxon Garden, Feliks Bieczyński. Copy of the 1783 plan by Stanisław Jan Nepomucen Łęcki Source: APL, AmL, Plans of Lublin city, sign. 3

Ryc. 3. Teren przyszłego Ogrodu Saskiego, Źródło: Feliks Bieczyński. Kopia planu Stanisława Jana Nepomucena Łęckiego z 1783 r., źródło :APL, AmL, Plany miasta Lublina, sygn. 3

Fig. 4. Plan of the Saxon Garden Source: Plan of the city of Lublin, engineer J. Cegliński, 1870. APL, AmL, Plans of Lublin city, sign. 5

Ryc. 4. Plan Ogrodu Saskiego, źródło: Plan miasta Lublina, inżynier J. Cegliński, 1870, APL, AmL, Plany miasta Lublina, sygn. 5

Fig. 5. The contour of the Bronowice park, Source: Plan of the City of Lublin prepared in accordance with the 1874 regulatory plan completed in 1878 by Anastasius Suligowski, APL, AmL, Plans of the Lublin city, sign. 323 (previous 5a)

Ryc. 5. Granice Ogrodu Bronowickiego, źródło: plan Miasta Lublina sporządzony według planu regulacyjnego z 1874 r. dopełniony w 1878 r. przez Anastazego Suligowskiego, APL, AmL, Plany miasta Lublina, sygn. 323 (dawna 5a)

Fig. 6. The plan of the Bronowice park, Source: Plan of Lublin city, 1875, archive of Wojewódzka Biblioteka im. Hieronima Łopacińskiego, sign.6/VI

Ryc. 6. Plan Ogrodu Bronowickiego, źródło: Plan M. Lublina 1875r, Zbiory specjalne Wojewódzkiej Biblioteki im. Hieronima Łopacińskiego, sygn.6/VI

The contour of the Bronowice Park (also known as the Foksal Park, founded in 1869 by E. Chruścielewski and taken over by the town in 1875) was presented on a plan developed in 1874 and supplemented in 1878 by Engineer A. L. Suligowski (Fig. 5). To be more precise, its composition and geometry resulting from the rearrangement were depicted on the plan of M. Doner from 1875. Noteworthy is the communication system based on straight lines and curves. A round square was placed in the centre. The greenery is depicted schematically (Fig. 6). The park was not very popular among the Lublin inhabitants due to its location close to the sanitary and epidemiological

station and later to the municipal abattoir. The area also lacked proper maintenance. In 1901, the park was designated as a place of popular events, and the care of it was taken over by the Lublin sobriety curatorium (Kierek A., 1961, p. 208).

Plan of the Bronowice Park, A - Plan of the City of Lublin prepared in accordance with the 1874 regulatory plan completed in 1878 by Anastasius Suligowski, B - Plan of M. Doner 1875.

The only remaining garden plan developed by Feliks Bieczyński was a plan of the public park designed for a craftsmen's settlement by the steam mill in Bronowice in 1860. This is what he wrote about the development plan for the southern part of the town in his paper raising the issues of improving the sanitary condition of the Jewish town, the location of the railway station building, as well as the creation of a craftsmen's settlement with a green area (Bieczyński F., 1863, p.12).

As regards the issue of the Bystrzyca River and its valley, I declare that the Bystrzyca River and its valley will not only not prevent the town from expanding in this direction, but will, on the contrary, serve as a major ornament for the comfort and health benefits of the inhabitants. And you can reach this in this way:(...) on both sides of the encumbered entrance in the area, buy the meadows of 30 fathoms and on the other side of Bystrzyca also up to the river Czerniejówka lift the acquired meadows up to the height of the dyke road. The lifted meadows will come at no cost and very soon by ordering the wagons which clean the town to deposit mud and rubbish there and also by allowing private disposal of rubbish and debris. When the embankment is finished and properly levelled, the plantations of trees and lawns will be placed on it, that is to say, a park that is inseparable from the one for which I drew up the plan and which was approved by the Government Commission for Home Affairs, with the execution by the Honourable Kościński, in an urban area (...) located between the Czerniejówka River and the Piaski Przedmieście of the park arranged to such an extent and in such a location between the old Lublin and the new one (...) and the Piaski Przedmieście will become the most beautiful and interesting decoration of Lublin. And not only will it not give way, but it will even surpass the established parks that enjoy a similar position: Vienna between VotivKirche and the bridge on the Danube called Angarten, Dresden on Neustadt at the mouth of the Pilssnitz River to Elba, Hamburg on Lombards Bruck between Domnthor and Ferdinandsthor, Green Park at the mouth of Piccadilly. Moreover, permanent iron ornamental bridges can be exposed as in Bystrzyca and Czerniejówka. In the park, an ornamental pavilion with a large hall and buffets in a similar style to the Hamburg Wall Halle on Jungfernstieg may stand over meadows far from the street and between Mr Roszkowski's residence, and by the river, ornamental and comfortable summer and winter baths may also be arranged" (Bieczyński F., 1863, p. 12).

Fig. 7. Public Park in Hamburg. Source: Plan von Hamburg, altona und Umgegend. Verlag von B.S. Berendsohn, Hamburg, 1864, źródło: (Hamburg 2020)

Ryc. 7. Park publiczny w Hamburgu, źródło: Plan von Hamburg, altona und Umgegend. Verlag von B.S. Berendsohn, Hamburg, 1864, źródło: (Hamburg 2020)

Fig. 8. Park plan, Green Park, St. James's Park i Buckingham Palace section "Improved map of London for 1833, from Actual Survey. Engraved by W. Schmollinger, 27 Goswell Terrace", photographed for Wikipedia. Source: (Green Park 1833)

Ryc. 8. Plan parku, Green Park, St. James's Park and Buckingham Palace section of "Improved map of London for 1833, from Actual Survey. Engraved by W. Schmollinger, 27 Goswell Terrace", Źródło: (Green Park 1833)

In the above passage, the design inspirations in the form of park projects in England, Austria and Germany are clearly specified. The common element of all these green areas were the following: the above-mentioned parks (medium size) were located in large cities (London, Vienna, Dresden, Hamburg), their task was to build the city's greenery system and act as public parks near the river (Thames, Elba). In the case of Green Park in London (21 hectares, reorganisation of the park in 1820 by John Nash), this idea was a part of London's green corridor stretching from Hyde Park to the Thames River, while in Hamburg, the gardens indicated by Bieczyński completed the green system building the quays of the Alster lakes (Binnen and Aussen). Their creation was connected with the reconstruction of the city, and the plan was based on a projection close to a triangle limited by streets or footpaths. The composition of greenery was maintained in a landscape, casual style (Fig. 7, 8).

Fig. 9. Part of the folk park plan for the craftsmen's district 1860. F. Bieczyński. Source: APL, AmL, sign. 89

Ryc. 9. Fragment planu ogrodu ludowego dla dzielnicy rzemieślniczej 1860. F. Bieczyński, Źródło: APL, AmL, sygn. 89

The presented inspirations were based on Bieczyński's earlier experiences. The landscape architect knew these assumptions personally, travelled a lot, and during his term in office he established numerous commercial contacts with German nurseries, as evidenced by the fact that a part of the plants planted in the Saxon Garden and in front of the Governorate Palace in Lublin came from nurseries from Hamburg and were planted from 1837 to 1854 (Bieczyński F., 1854, title page). The park was to be arranged "on the government grounds of the Przedmieście Piaski, connecting the city of Lublin with a mill site and adorning the entrance of two beaten tracks that meet at the tollgates by the route to Zamość" (Fig. 9). The park has a casual landscape layout on a polygonal plan. It covers an area of 6.2 hectares, with a meandering Czerniejówka River being the border on the east side, the road to Zamość on the north, and to Bychawa on the west (Kot N., 2017, p. 69). The park was accessible from four sides - from the mill and craftsmen's settlement, from the Bychawa road - next to the planned guest house, from the beaten route and the main gate located in the corner in the wedge at the tollgates on the Zamość route. The central part of the park is an irregularly shaped square, where the centre has been designed for the so-called "carousel" and dancing space, while the irregular outskirts hold niches with gym equipment (3) and a gazebo. The square was accessible from five sides. It was the most representative space well-connected with the craftsmen's settlement and mill's infrastructure through the bridge on the Czerniejówka river. Behind it, there was a small square on a circular plan and the Łazienki building (summer and winter baths). Near the park, a "decorative pavilion with a large hall and buffets" was to be located, similar to the "Wall Halle" building erected in Hamburg and serving as a recreation and service facility (Bieczyński F., 1863, p. 12]. In addition to this facility, the park space also provided for a guest house building located at the route to Piaski. The greenery was shaped using group and solitary plantings and treeless grass spaces. Bieczyński attempted to group high greenery in nodal places, masking the intersections of alleys and thus diversifying the intimacy of different garden interiors.

The park was to be realised by a private investor, unfortunately, due to the state of finances, Michał Kościński - the owner of the Bronowice manor, who committed himself to creating this garden, never did so. The plans to establish a public park in this place were abandoned and soon the area (which belonged to the town) started to be built up with new industrial plants, factories (Moritz Machinery Factory, Wolski Machinery Factory, tannery) and warehouses (Fig. 10, 11).

Fig. 10. The area originally intended for the folk park. City of Lublin Records. Plans of the city of Lublin, signature 309 (former 9b). Ludwik Tosio 1892, Source: APL, AmL, Plans of Lublin city, sign. 309 (previous 9b).

Ryc. 5. Tereny pierwotnie przeznaczone na park ludowy Ludwik Tosio 1892, Źródło: APL, AmL, Plany miasta Lublina, sygn. 309 (dawna 9b).

Fig. 11. The area originally intended for the folk park. Plan of the Great City of Lublin 1931, Regulation Office of the City of Lublin. Source: APL, AmL, Plans of Lublin city, sign. 322.

Ryc. 6. Tereny pierwotnie przeznaczone na park ludowy, Źródło: Plan Wielkiego Miasta Lublina 1931, Biuro Regulacji Magistratu m. Lublina, Źródło: APL, AmL, Plany miasta Lublina, sygn. 322.

6. SUMMARY

The city of Lublin underwent significant transformations in the 19th century. The industrialisation resulting from the construction of the Vistula River Railroad Line and the location of the railway station building in the Piaski Przedmieście district affected the spatial development of Lublin to the south. It should be noted that the development of the city did not differ from the transformations occurring in the cities of Western Europe. The programme of creating green areas has since become an inseparable element of urbanisation, and the way of shaping public parks was in line, in terms of composition and functionality, with the designing trends of such projects prevailing in England, Germany or Austria. It's worth to mention that engineer Feliks Bieczyński was much ahead of his time. The importance that he attached to shaping of green areas, the way it was arranged, and his attempts to create a coherent system of greenery in the city of Lublin were remarkable. Unfortunately, not all the plans were realised, and the idea of creating a park by the Bystrzyca River, connected with the People's Park and the craftsmen's settlement, which, following the example of the London green belt in the form of the Hyde Park - Green Park - St. James Park system, was to create a green space common to the industrial district inhabitants, seemed to be the most interesting. The plans to create greenery strips in the form of boulevards along the Bystrzyca River were reinstated again in the interwar period. Unfortunately, the outbreak of World War II and the partial development of this area (space of the People's Park) made the plan impossible. The article presents for the first time the plans of the Green Park in London and public park in Hamburg, which directly inspired the green areas designed by Feliks Bieczyński including unrealized folk park for the craftsmen's district. The paper presents the development of the spatial structure of the city park, their solutions and organization. Significant differences and similarities were shown between the above-mentioned garden compositions and the areas of the 19th century greenery of Lublin.

The article presents for the first time the plans of the Green Park in London and public park in Hamburg, which directly inspired the green areas designed by Feliks Bieczyński including unrealized folk park for the craftsmen's district. The paper presents the development of the spatial struc-

ture of the city park, their solutions and organization. Significant differences and similarities were shown between the above-mentioned garden compositions and the areas of the 19th century greenery of Lublin.

PARKI DLA ZABAW LUDU I PRZYODZOBNIENIA MIASTA FELIKSA ŁODZIA BIECZYŃSKIEGO W KONTEKŚCIE XIX-WIECZNEJ INDUSTRIALIZACJI LUBLINA

1. WSTĘP – TŁO EUROPEJSKIE

Wiek XIX przyniósł kluczowe zmiany w sposobie kształtowania przestrzeni miast i ich terenów zieleni. Rewolucja przemysłowa, rozwój kolei żelaznej oraz niekontrolowana ekspansja urbanistyczna i demograficzna zdeterminowała nowe podejście do kształtowania terenów zieleni zarówno pod względem formy jak i funkcji (Zachariasz A., 2006, s. 29). Po raz pierwszy ogrody publiczne stały się ważnym elementem infrastrukturalnym miast będąc równocześnie zagadnieniem społecznym, a tym samym ważną częścią programu prac urbanistycznych (Ciołek G., 1974, s. 180). Europejskie stolice zmieniły wówczas w sposób diametralny swój krajobraz bazując na Posenrowskim *Gesamtordnung* czyli bezkompromisowym działaniu narzucającym odgórne zasady porządkujące tkankę miejską oraz warunkując jej rozwój (Przesmycka N., 2015, s. 155, Przesmycka E., 2001, s. 151). Przykład nowopowstałych przestrzeni publicznych w postaci: placów, bulwarów i parków oraz towarzyszącej jej zabudowy mieszkalnej i reprezentacyjnych gmachów promieniował na cały Europę. Sposób przeprowadzanych interwencji prowadzony był jednak różnorako. Wystarczy wspomnieć tutaj: bezkompromisową przebudowę centrum Paryża pod kierownictwem barona Georges E. Haussamana (1852–1869) (początkowa gęstość zaludnienia 400 /ha), w wyniku której wyburzono część zabudowań średniowiecznych, na rzecz systemu przestrzeni publicznych oraz nowej infrastruktury kanalizacyjnej. Czy będącą do niej w opozycji propozycję Ildefonsa Cerda opartą na pogłębionych badaniach socjologiczno - statystycznych warunków życia mieszkańców „starej Barcelony” (początkowa gęstość mieszkańców 856/ha), która stała się podstawą do stworzenia humanistycznego planu Eixample (kat. powiększenie) (1860) w oparciu o tzw. Nową Urbanistykę (Pallares Barbera M., Badia A., Duch J., 2011, s. 122-123). Jeszcze inny przykład stanowiło miasto Wiedeń wraz z jego *Ringstrasse* (niem. ulica pierścień) – czyli czterokilometrowym pasem zieleni otaczający stare miasto z reprezentacyjnymi gmachami i parkami publicznymi (proj. 1857, realizacja 1865), czy Kraków (1820–1830), gdzie na terenach po dawnych murach obronnych założone zostały tereny zieleni – Planty (Majdecki L., 2008, s. 341-342, 365).

Pierwsze ogólnodostępne ogrody miejskie zaczęły powstawać w Anglii już w pierwszej połowie XIX wieku, jednak dopiero pół wieku później skala tego zjawiska została znacznie zwielokrotniona (Zachariasz A., 2006, s. 167-183) i objęła z wielkim sukcesem inne państwa europejskie takie jak Francja, Niemcy, Austria czy Polska. W Zjednoczonym Królestwie pod względem typologii publiczne parki publiczne można było podzielić na cztery kategorie mianowicie: parki królewskie udostępniane mieszkańcom miast, parki będące donacją właścicieli prywatnych czy tak zwane parki municipalne zakładane przez miasto. Oprócz wyżej wymienionych założeń zieleni pojawiały się także tereny zieleni związane z zabudową mieszkalną w postaci wydzielonych skwerów (Zachariasz A., 2006, s. 30). Analizując główne zasady zakładania tego typu ogrodów publicznych promowanych przez liczne organizacje w tym: tzw. *park movement* (ang. ruch parkowy) należy zauważyć, że parki stały się przedmiotem polityki lokalnej a ich zakładanie leżało w interesie władzy miast. Najczęściej ogrody miejskie lokalizowano na terenach zaniedbanych o trudnych warunkach hydrologicznych lub miejscach opuszczonych np. w dawnych kamieniołomach. Publiczne parki posiadały najczęściej kompozycję swobodną, zróżnicowaną rzeźbę terenu oraz liczne elementy wodne często kształtowane sztucznie. W przestrzeni tych założeń pojawiały się obiekty małej architektury ogrodowej, zaś pod względem doboru materii roślinnej zauważalny był duży wpływ ogrodów botanicznych. Często parki miejskie posiadały kolekcje roślin egzotycznych wraz z oranżeriami, zaś

różnorodność gatunków zastosowanych w ogrodach bardziej zbliżała ich charakter do arboretum (łac. *arbor, arboris*) czyli ogrodów dendrologicznych. Z czasem zmieniała się także funkcja parków która zaczęła ewaluować od spacerowej do ludycznej (miejsca zabaw ludowych, koncertów, zawodów sportowych i demonstracji) i tworzenia tzw. *pleasure garden* w Anglii (Vauxhall garden), *volksgarten* w Austrii i Niemczech czy parków ludowych w Polsce (Zachariasz A., 2006, s. 30-35).

2. CEL I ZAKRES BADAŃ

Celem artykułu jest przeanalizowanie głównych trendów projektowych dotyczących tworzenia parków publicznych w XIX wieku w Europie oraz próba jej skonfrontowania ze sposobem zakładania i projektowanie parków miejskich Lublina, które zawdzięczamy twórczości planistycznej Feliksa Łódzkiego Bieczyńskiego ze szczególnym uwzględnieniem projektów niezrealizowanych – stanowiących przykład ewolucji stylu twórcy. Na potrzeby artykułu przeprowadzona została kwerenda archiwalna planów i dokumentów przechowywanych przez Archiwum Państwowe oraz zbiorów specjalnych Biblioteki im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie. Podstawą opracowania był szereg analiz porównawczych przeprowadzonych pomiędzy przykładami parków angielskich, niemieckich i austriackich wymienionych przez samego twórcę jako inspiracje do projektu niezrealizowanego parku ludowego na przedmieściach rogatki zamojskiej. Na potrzeby artykułu dokonano typologizacji i periodyzacji systemów zieleni projektowanej przez Feliksa Bieczyńskiego, następnie zaś metodą analizy porównawczej wykazano podobieństwa i różnice w stosunku do sposobu kształtowania parków miejskich Hamburga i Londynu.

3. STAN BADAŃ

O terenach zieleni miasta Lublina napisano wiele artykułów. Największym źródłem informacji dotyczącej ogrodów zaprojektowanych przez Feliksa Łódzkiego Bieczyńskiego są archiwalia dotyczące sylwetki architekta i jego pracy planistycznej (plany miasta) przechowywane w zbiorach Archiwum Państwowego w Lublinie oraz w Wojewódzkiej Bibliotece im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie. Akta,teczki osobowe, elaboraty, wspomnienia, broszury (Bieczyński F., 1854, niepaginowane) i projekty opracowane przez samego F. Bieczyńskiego stanowią wiedzę źródłową dotyczącą procesu powstawania terenów zieleni publicznej w Lublinie oraz sposobu jej procedowania. Pierwszą próbę klasyfikacji terenów zieleni miasta Lublina podjął Gerard Ciołek (Ciołek G., 1954, s. 263-270)(Ciołek G., 1974 s. 1-294), który opisywał różnorodność i kompozycje ogrodów publicznych i prywatnych (klasztornych) miasta w XIX wieku. Tematyką rozwoju przestrzennego miasta Lublina w tym również terenów zieleni na przełomie XIX i XX wieku zajmował się Henryk Gawarecki (Gawarecki, H., 1974, s. 3-313) Natalia Przesmycka (Przesmycka N., 2005, s.157-167), (Przesmycka N., 2012, s. 1-273). O twórczości planistycznej Feliksa Łódzkiego Bieczyńskiego i jego działalności na stanowisku inżyniera wojewódzkiego i gubernialnego pisał Jerzy Żywicki (Żywicki J., 2010, s. 1-552) zaś o zieleni przez niego projektowanej: Agnieszka Kierek (Kierek A., 1961, s. 171-214), Jan Niedźwiedź (Niedźwiedź J., 2009,s.153-154), Natalia Przesmycka (Przesmycka N., 2015, s. 151-169), (Przesmycka, N., 2018, s.153-167), Natalia Kot (Kot, N. 2017, s. 65-78), Edyta Targońska (Targońska, E., 2018, s. 171-181) i Kamila Boguszewska (Boguszewska K., 2019, s. 31-45), której artykuł stanowił porównanie zasad kompozycji ogrodu miejskiego projektu Bieczyńskiego z innymi parkami o tej samej funkcji realizowanych na terenie Lubelszczyzny.

4. LUBLIN W XIX WIEKU

Miasto Lublin w XIX wieku uległo znacznym zmianom, szczególnie zaś przeobrażeniom terytorialnym. Pierwszym czynnikiem który wpłynął na jego zasięg i znacząco zmienił jego obszar był akt prawny tzw. *prawo o miastach* z końca XVIII wieku (1792). Doprowadził on do likwidacji jurydyk, a tym samym do zwiększenia powierzchni Lublina do 21,1 km² co wpłynęło na proporcje i sposób jego zainwestowania. Pod koniec wieku XVIII wynosiło ono 2,1 km² czyli blisko 10% powierzchni miasta. Tereny rolnicze zajmowały wówczas 15,5 km² (73,4%) zaś woda i nieużytki 0,9 km² (4,3%) (Kociuba D., 2007, s. 314). Okres stagnacji będący wynikiem represji po powstaniu styczniowym i narzuconych rządów wojskowych uniemożliwiał w sposób znaczny działania samorządowe

(N. Przesmycka, 2015, p.153) (Przesmycka E., 2001, s.64) a tym samym blokował dalszy rozwój miasta. Należy zauważyć także fakt, że Lublin pod względem administracyjnym dzielił się wówczas na dwie części tzw. cyrkule: chrześcijański i żydowski, których standard zabudowy znacznie się różnił zarówno pod względem technicznym jak i sanitarnym. W cyrkule chrześcijańskim zlokalizowane były wszystkie reprezentacyjne gmachy i przestrzenie publiczne Lublina, zaś w żydowskim oprócz głównej zabudowy ulicy Szerokiej większość stanowiła zabudowa drewniana, kształtowana chaotycznie i bez nadzoru władz miasta (Przesmycka N., 2015, s.154). Problemy miasta żydowskiego stanowiły zagadnienie, któremu poświęcano bardzo dużo uwagi, zaś poprawa warunków życia mieszkańców była często poruszonym tematem prac inżyniera Gubernialnego Feliksa Bieczyńskiego (Bieczyński F., 1863, s.1-21), który funkcję inżyniera - najpierw wojewódzkiego później zaś gubernialnego miasta Lublin pełnił przez 36 lat (Żywicki J., 2010, s. 418). To właśnie jego działalności zawdzięczamy pierwsze plany regulacyjne miasta Lublina, projekty brukowania ulic, a przede wszystkim zaś miejsce lokalizacji linii Kolei Nadwiślańskiej (Warszawa–Lublin–Kowel 1877-1878) na prawym brzegu rzeki Bystrzycy oraz budynku dworca na terenie przedmieść Piaski, co stało się momentem zwrotnym w historii rozwoju przestrzennego miasta podyktowanym gwałtowną industrializacją. W szczególności rozwijał się przemysł rolno-spożywczy (młyny, cukrowania, krochmalnia, destylarnia, drożdżownia) oraz cementownia (Kierek A., 1961, s. 172). Skoncentrowane były one wzdłuż przebiegu toru kolejowego w nowopowstającej dzielnicy Lublina w południowej części miasta (Kociuba D., 2007, s. 316). Pociągnęło to za sobą silną migrację ludności oraz zwiększenie liczby mieszkańców Lublina w latach 1875-1913 do 80 tysięcy (Kociuba D., 2007, s. 316), przy czym współczynnik wzrostu szacowany był na 3, 75 (Kierek A., 1961, p.173). Dla porównania w roku 1870 liczba pracowników w fabrykach i manufakturach wynosiła zaledwie 366 osób zaś czterdzieści lat później była to liczba rządu 6011 (1913 r.) (Kierek A., 1961, s.171-172). Proces industrializacji wymagał wznoszenia domów mieszkalnych oraz terenów zieleni i to właśnie za sprawą F. Bieczyńskiego powstawać zaczęły pierwsze ogrody publiczne miasta oraz plany tworzenia osiedla rzemieślniczego na prawym brzegu rzeki Bystrzycy – na Bronowicach. Bieczyński planował tam wybudowanie osiedla wielorodzinnych domów wzorowanych na domach angielskich o niewielkiej liczbie kondygnacji (2 do 3) wraz z ogrodami warzywnymi oraz infrastrukturą w postaci parku publicznego (Żywicki J., 2010, s. 213-214).

5. XIX-WIECZNE OGRODY PUBLICZNE LUBLINA – ZASADY KSZTAŁTOWANIE, PLANY VERSUS REALIZACJE

Feliksowi Bieczyńskiemu zawdzięczamy powstanie licznych terenów zieleni miasta Lublin. W skład jego spuścizny zaliczamy zarówno parki publiczne (Ogród przy Czechówce – nieistniejący, Ogród Saski, Ogród przed Gmachem Województwa Lubelskiego, zamysł Parku Bronowickiego, ogrodu po placu Musztry oraz niezrealizowane tereny zieleni w postaci ogrodu wzdłuż Bystrzycy i parku ludowego w południowej części miasta (Niedźwiedz J., 2007, s.153). Kompozycja i rozplanowanie funkcjonalne ogrodów miejskich projektu Feliksa Bieczyńskiego na przestrzeni lat ewaluowały. Początkowo parki te posiadały charakter krajobrazowy, rozbudowywany z czasem o nowe rozwiązania przestrzenne i programowe. Wszystkie założenia ogrodowe lokalizowane były na przedmieściach miasta w rejonach o trudnych warunkach hydrograficznych lub o zróżnicowanej rzeźbie terenu. Pierwszy ogród publiczny miasta Lublina zaplanowany i zrealizowany w granicach miasta żydowskiego datowany jest na rok 1827. Wzniesiony został przy rogatkach lubartowskich na terenach zalewowych rzeki Czechówki. Powstały dziesięć lat później Ogród Saski (1837), najbardziej reprezentacyjny ogród Lublina, przy rogatce warszawskiej zaś niezrealizowany Park Ludowy (1860) czy późniejszy Ogród Bronowicki (zwany również Parkiem Foksal data projektu 1869 – przeorganizowany przez Zwierzchowskiego w 1875 r.) w rozwijającej się dzielnicy przemysłowej Bronowice przy wjeździe do Lublina od strony Zamościa (również za rogatkami miejskimi). Widać stąd zamiar Bieczyńskiego by przestrzeń wjazdowa miasta była przestrzenią poprawiającą jakość życia mieszkających tam ludzi oraz chęć tworzenia funkcji podnoszącej jakość estetyczną i reprezentacyjną przestrzeni.

Kompozycja parków utrzymana była w stylu angielskim, z biegiem czasu znacznie ewaluowała pod względem funkcjonalnym. W przestrzeni parków projektowanych w dzielnicy przemysłowej zaczęła przeważać funkcja ludyczna, która ogniskowała się w centrum założeń. Uwidacznia to kompozycja

parku przy osadzie młyna parowego gdzie projektant usytuował centralny plac mieszczący różnorakie funkcje w postaci karuzeli, miejsc przeznaczonych do ćwiczeń gimnastycznych, przestrzeni przeznaczonej dla dzieci i dorosłych oraz łązienek letnich i zimowych.

Analizując układy kompozycyjne parków pod kątem materii roślinnej należy zwrócić uwagę na fakt, że Bieczyński inspirował się w ówczesnie stosowanymi rozwiązaniami z zakresu sztuki ogrodowej początkowo opartej na rodzimych wzorcach - założenia ogrodowego księżnej Izabeli Czartoryskiej w Puławach (Maj E., 2017, s. 221-224), później zaś założeniami utrzymanymi w stylu kaligraficznym oraz ogrodami publicznymi Europy. Projektowanie zieleni w postaci grup z ekspozycją interesujących - egzotycznych gatunków było bowiem popularną praktyką którego przeciwstawę stanowiły tereny trawiaste z dalekimi widokami na sylwetę miasta. Na potrzeby najbardziej reprezentacyjnego ogrodu miejskiego – Ogrodu Saskiego rośliny sprowadzane były z Hamburga zaś sam Bieczyński snuł wizję produkcji jedwabiu w oparciu o założone plantacje morwy białej w obrębie parku i terenach im towarzyszących (Bieczyński F., 1860, s. 201-203). Istotnym elementem parków projektu inżyniera gubernialnego były elementy wodne – park na terenie żydowskiego miasta przecinała rzeka Czechówka, podobnie jak Park Bronowicki (granica zachodnia parku wyznaczała rzeka) czy Park Ludowy, gdzie elementem charakterystycznym były meandry dopływu Bystrzycy – rzeki Czarniejówki stanowiącej naturalną granicę oddzielającą przestrzeń ogrodu od części przemysłowej. Co istotne Bieczyński rzadko ingerował w naturalny bieg rzek i unikał stosowania różnego rodzaju kanałów i spiętrzeń (Niedźwiedz J., 2007, s. 153).

Niestety, w większości autorskie projekty Feliksa Bieczyńskiego dotyczące aranżacji terenów zieleni miasta Lublina nie zachowały się. Nieliczny wyjątek stanowi nierealizowany projekt parku na przedmieściach rogatki zamojskiej opisany poniżej. Źródło wiedzy o sposobie kształtowania parków Lublina stanowią oprócz, dokumentów pisanych, historyczne odwzorowania planistyczne miasta. Pierwszy park publiczny zlokalizowany na rogatce lubartowskiej pojawia się na Planie miasta z roku 1829 litografii J. Starowolskiego opracowanego na podstawie „Planu przez Inżyniera Wojewódzkiego podanego” czyli Feliksa Łodzi Bieczyńskiego. Na jednobarwnym rękopisie w skali 1: 8300 przedstawiono niewielki skwer oparty na planie wielokąta ograniczony ulicą Nowa – od zachodu, zabudowaniami przy ulicy Szerokiej od południa, od północy zaś rogatką lubartowską. Park rozdzielony jest na dwie części poprzez nieuregulowany bieg rzeki Czechówki. Układ komunikacyjny oparty został na szeregu obwodnic utrzymanych w stylu krajobrazowym. Nowo projektowany teren zieleni wygrodzony był z otoczenia, jego dwie części rozcięte przez rzekę połączone zostały mostami. Układ zieleni zaznaczony jest schematycznie jednakże sugeruje nasadzenia w masowach i skupinach. Park przedstawione jest jeszcze później na planie Kozłowskiego z tego samego roku po czym bezpowrotnie znika z przestrzeni i opracowań kartograficznych Lublina (Ryc. 1, 2).

Ogród Saski, założony w roku 1837 na dawnych terenach poddominikańskich, pojawia się na planie wydany w roku 1870 w opracowaniu J. Ceglińskiego. Wielobarwna mapa przechowywana w zbiorach Archiwum Państwowego w Lublinie przedstawia kompozycję parku utrzymanego w stylu angielskim. W opracowaniu zaznaczono układ komunikacyjny wraz z infrastrukturą parku oraz schematyczne rozplanowanie zieleni na zasadzie skupin i masowów (Ryc. 3, 4).

Obrys parku Bronowickiego zwanego również Foksalem, założonego w roku 1869, przez E Chrusciewskiego, a przejętego na własność miasta w 1875 roku), przedstawiony został na planie opracowanym w 1874 i uzupełnionym w roku 1878 przez Inżyniera A. L. Suligowskiego (Ryc. 5). Dokładniej jego kompozycja i geometria będąca wynikiem rearanżacji zobrazowana została na planie M. Donera z 1875 roku. Na uwagę zasługuje układ komunikacyjny oparty na liniach prostych i łukach. W centrum umieszczony został okrągły plac. Zieleń przedstawiono schematycznie (Ryc. 6). Park ten nie cieszył się szczególną popularnością wśród lublinian ze względu na położenie w pobliżu stacji sanitarno – epidemiologicznej, później zaś rzeźni miejskiej. Brakowało też odpowiedniej konserwacji tego terenu. W roku 1901 park ten przeznaczono na miejsce zabaw ludowych, zaś opiekę nad nim przejęło lubelskie kuratorium trzeźwości (Kierek A., 1961, s. 208) .

Jedynym zachowanym planem ogrodu opracowanym przez Feliksa Bieczyńskiego był park publiczny zaprojektowany dla osady rzemieślniczej przy młynie parowym na Bronowicach w 1860 roku. Tak oto pisał on o planie zagospodarowania części południowej miasta poruszając w elaboracie zarówno problematykę poprawy stanu sanitarnego miasta żydowskiego, miejsce lokalizacji

budynku dworca kolejowego jak i powstania osady rzemieślniczej wraz z terenem zieleni (Bieczyński F., 1863, s.12).

Co zaś do kwestyi rzeki Bystrzycy i jej niziny oświadczam, że rzeka Bystrzyca i jej nizina nie tylko nie będzie na przeszkodzie, aby się w te stronę miasto rozszeżało [pisownia oryginalna], lecz przeciwnie posłuży ku największej ozdobie wygodzie i wpływowi korzystnemu na mieszkańców pod względem sanitarnym. Przyjść zaś do wszystkiego można tym sposobem: (...) po obu stronach obciążonego wjazdu na terenach ponabywać łąki po 30 sążniów i z drugiej strony Bystrzycy także aż do rzeki Czerniejówki nabyte łąki podnieść do wysokości groblowanej drogi bitej podniesienie przyjdzie bez żadnych kosztów i bardzo rychło przez nakazanie furmankom utrzymaniem do czyszczenia miasta, aby składały tam błoto i śmiecie także przez dozwoleń prywatnem wywozić tamże swych śmieci i gruzów. Gdy się nasypka ukończy i należycie urówna założyć na niej plantacje drzew z trawnikami, czyli park mający związek nierozdzielny z tym na jaki sporządziłem plan i który Komisyja Rządowa Spraw Wewnętrznych zatwierdziła poruczając wykonanie Jaśniewielmożnemu Kościłowskiemu a to na gruncie miejskiem (...) położonym pomiędzy rzeką Czerniejówką a przedmieściami piaski park urządzony w takim zakresie i w tym położeniu pomiędzy starym Lublinem a nowym(...) i przedmieściem Piaskami stanie się ozdobą najpiękniejszą i najprzyjemniejszą dla Lublina i nie tylko nie ustąpi ale nawet przewyższać będzie założone parki w podobnem położeniu jakimi się cieszą: Wiedeń pomiędzy VotivKirche a mostem na Dunaju zwanym Angarten, Drezno na Nuestadt przy ujściu rzeki Pilssnitz do Elby, Jak Hamburg na Lombards Bruck pomiędzy Domnthor a Ferdinandsthor, Green Park przy ujściu Piccadilly. Z czem będą mogły być wystawione stałe mosty ozdobne żelazne tak jak na Bystrzycy i na Czerniejówce. W parku może stanąć nad łąkami w oddaleniu od ulicy a w porządku między posiadłością Pana Roszkowskiego pawilon ozdobny z wielką salą i bufetami w podobnym stylu jak ma Hamburg Wall Halle na Jungfernstieg a nad rzeką urządzony być mogą także ozdobne i wygodne łazienki letnie i zimowe (Bieczyński F., 1863, s. 12).

W powyższym fragmencie w jasny sposób sprecyzowano inspiracje projektowe w postaci rozwiązań zaczerpniętych z parków Anglii, Austrii Niemiec. Elementem wspólnym wszystkich tych założeń były następujące fakty: wyżej wymienione parki – (średniej wielkości) położone były w dużych ośrodkach miejskich (Londyn, Wiedeń, Drezno, Hamburg), ich zadaniem było budowanie systemu zieleni miast i pełnienie funkcji parków publicznych położonych w pobliżu rzeki (Tamiza, Elba). W przypadku Green Park w Londynie (21 ha, reorganizacja parku w 1820 roku przez Johna Nasha), założenie to było elementem zielonego korytarza Londynu rozpościerającego się od Hyde Park aż do rzeki Tamizy, zaś w Hamburgu wskazane przez Bieczyńskiego ogrody stanowiły uzupełnienie systemu zieleni budującego nabrzeża zbiorników Alster (Binner i Alten). Ich powstanie wiązało się z przebudową miasta, zaś plan oparty był na rzucie zbliżonym do trójkąta ograniczonym ulicami lub ciągami pieszymi. Kompozycja zieleni utrzymana była w stylu swobodnym – krajobrazowym (Ryc.7, 8).

Przedstawione inspiracje poparte były wcześniejszymi doświadczeniami Bieczyńskiego, projektant osobiście znał te założenia, dużo podróżował, a w trakcie urzędowania nawiązywał liczne kontakty handlowe z niemieckimi szkołkami o czym świadczy fakt, że część roślin posadzona w Ogrodzie Saskim oraz przed Pałacem Gubernialnym w Lublinie pochodziła właśnie ze szkółek z Hamburga i sadzona była od roku 1837 aż do roku 1854 (Bieczyński F., 1854, s. tytułowa). Park dla osady rzemieślniczej miał zostać urządzony „na gruntach rządowych Przedmieścia Piaski, łączącego miasto Lublin z osadą młynową i zdobiącego wjazd dwóch traktów bitych schodzących się przy rogatkach Zamojskich (Ryc. 9). Posiadał on układ swobodny – krajobrazowy. Plan ogrodu oparty został na planie zbliżonym do wielokąta, o powierzchni 6,2, ha, przy czym granicę od strony wschodniej wydziela meandrująca rzeka Czerniejówka, od północy Trakt Zamojski, zaś od zachodu droga na Bychawę (Kot N., 2017, s. 69). Ogród dostępny był z czterech stron – od młyna i osady rzemieślniczej, od Traktu Bychawskiego (obok planowanego domu gościnnego), od strony traktu bitego oraz główną bramą zlokalizowaną narożnie w klinie przy rogatce zamojskiej. Centralną część parku stanowił plac o nieregularnym kształcie, w którym środek został przeznaczony na karuzelę tzw.: „karuzel” oraz przestrzeń taneczną, zaś w nieregularnych obrzeżach zaprojektowano nisze z urządzeniami gimnastycznymi (3) oraz altanę. Plac dostępny był z pięciu stron. Stanowił on przestrzeń najbardziej reprezentacyjną dobrze skomunikowaną z osadą rzemieślniczą i infrastrukturą młyna poprzez most na rzece Czerniejówce. Za nim przewidziano niewielki plac na planie koła

oraz budynek Łazienek (letnich i zimowych). W pobliżu parku miał zostać zlokalizowany „pawilon ozdobny z wielką salą i bufetami” na wzór budynku „Wall Halle” wzniesionego w Hamburgu i pełniącego funkcję rekreacyjno-usługową (Bieczyński F., 1863, s. 12). Oprócz tego obiektu w przestrzeni parku przewidziano również budynek domu gościnnego usytuowanego przy trakcie na Piaski. Zieleń kształtowana była poprzez nasadzenia grupowe i soliterowe oraz przestrzenie trawiaste pozbawione drzew. Bieczyński starał się grupować zieleń wysoką w miejscach węzłowych, maskując przecięcia alejek, a tym samym różnicując kameralność poszczególnych wnętrz ogrodowych. Park zrealizowany miał być przez inwestora prywatnego, niestety ze względu na stan finansów Michał Kościński- właściciel folwarku Bronowice, który zobligował się do wykonania tego ogrodu, nigdy tego nie uczynił. Plany założenia ogrodu publicznego w tym miejscu zostały porzucone, a wkrótce teren ten (należący do miasta) zaczął być zabudowywany nowo powstającymi zakładami przemysłowymi, fabrykami (Fabryka maszyn Moritza, Fabryka maszyn Wolskiego, garbarnia) i magazynami (Ryc. 10, 11).

6. PODSUMOWANIE

Miasto Lublin uległo znacznemu przekształceniu w XIX wieku. Industrializacja będąca wynikiem budowy Linií Kolei Nadwiślańskiej oraz lokalizacji budynku dworca na przedmieściu Piaski wpłynęła na rozwój przestrzenny Lublina w kierunku południowym. Zauważyć należy, że sposób zainwestowania miasta nie odbiegał od procesów zachodzących w miastach Europy zachodniej. Program budowania terenów zielonych stał się odtąd nieodłącznym elementem urbanizacji, zaś sposób kształtowania ogrodów publicznych wpisywał się pod względem kompozycyjnym i funkcjonalnym w tendencje projektowe tego typu założeń jak w Anglii, Niemczech czy Austrii. Należy zauważyć, że inżynier Feliks Bieczyński znacznie wyprzedzał światopoglądowo epokę, w której żył i pracował. Waga jaką przywiązywał do kształtowania terenów zieleni, sposobu jej aranżacji oraz podejmowanie próby tworzenia spójnego systemu zieleni miasta Lublina były godne uznania. Niestety, nie wszystkie plany zostały zrealizowane, szczególnie interesujący wydawał się pomysł stworzenia parku nad rzeką Bystrzycą połączonego z Parkiem Ludowym oraz osadą rzemieślniczą, która na wzór londyńskiego pasma zieleni w postaci systemu Hyde Park- Green Park-St. James Park, miała tworzyć zieloną przestrzeń wspólną przemysłowej dzielnicy skomunikowanej tym samym z rzeką – Bystrzycą. Do planów tworzenia zieleni pasmowej w postaci bulwarów wzdłuż rzeki Bystrzycy powrócono ponownie w okresie dwudziestolecia międzywojennego, niestety wybuch II wojny światowej oraz częściowe zainwestowanie tego obszaru (przestrzeń parku ludowego) uniemożliwiło realizację planu. W artykule po raz pierwszy zestawiono plany ogrodów Green Park w Londynie i terenów zieleni w Hamburgu stanowiących bezpośrednią inspirację do projektowanych przez Feliksa Bieczyńskiego terenów zieleni w tym niezrealizowanego ogrodu ludowego dla nowo projektowanej osady rzemieślniczej. Przeanalizowano lokalizację parków publicznych względem struktury przestrzennej miasta oraz sposób ich kompozycji i organizacji. Wykazano znaczące różnice oraz podobieństwa pomiędzy wyżej wymienionymi kompozycjami ogrodowymi a terenami XIX wiecznej zieleni Lublina.

BIBLIOGRAPHY

- Bieczyński F., 1854, *Spis szczegółowy drzew ozdobnych, krzewów, podkrzewów, kwiatów trwałych, letnich, bulwowych i cybulowych sprowadzonych z Hamburga lub własnym staraniem wychodowanych z nasienia, szczepienia lub odkładów a wysadzonych i żyjących w Ogrodzie Publicznym Miejskim oraz na trawnikach przed Pałacem Rządu Gubernialnego w Lublinie od czasu założenia w roku 1837 po dzień 18/30 września 1854*, Dział Przechowywania Zbiorów WBP, s. 450443 II/L, niepaginowane.
- Bieczyński F., 1860, *O ogrodzie Publicznym w Lublinie morwach białych, wychowaniu jedwabników i otrzymanym jedwabiu*, Lublin, Dział Przechowywania Zbiorów WBP, p. 201-203.
- Bieczyński F., 1863, *Eklaborat Feliksa Bieczyńskiego pt. Miasta Lublina przeszłość*, APL, AmL p. 12,1-21.
- Boguszevska K., 2019, *Municipal gardens as the synergic element of the structure of selected towns of Lublin region*, Budownictwo i Architektura, vol.18, nr 2, p.31-45, ISSN 1899-0665 (print), ISSN 2544-3275 (online), 31-45.
- Ciołek G., 1954, *Ogrody Lublina w XIX wieku*, Ochrona zabytków, T.7, Narodowy Instytut Dziedzictwa, p.263-270.

- Ciołek G., 1978, *Ogrody polskie*, Arkady, Warszawa, p.1-295.
- Gawarecki H., 1974, *O dawnym Lublinie szkice z przeszłości miasta*, Wydawnictwo Lubelskie, Lublin, s. 1-294.
- Green Park and St. James's Park c.1833 https://en.wikipedia.org/wiki/Green_Park#/media/File:Green_Park_and_St._James's_Park_London_from_1833_Schmollinger_map.jpg dostęp/access 2020-12-02.
- Hamburg https://www.christian-terstegge.de/hamburg/karten_hamburg/files/1864_hamburg_altona_umgegend_450dpi.jpeg dostęp/access 2020-12-02.
- Kierek A., 1961, *Rozwój przestrzenny i stan urządzeń komunalnych m. Lublina w latach 1870-1915*, Rocznik Lubelski 4, 1961, p. 171-214, 208.
- Kociuba D., 2007, *Rozwój terytorialny Lublina od średniowiecza do współczesności*, Annales Universitatis Mariae Curie – Skłodowska Lublin – Polonia, sectio B, Vol. LXII/15, p.314, 316.
- Kot N., 2017, *Zieleń lubelskich Bronowic, tradycja miejsca w kontekście współczesnych przekształceń*, Architectus 3(51), 2017, DOI: 10.5277/arc170306, p. 65-78.
- Maj E., 2017, *Arboretum Feliksa Łódzia Bieczyńskiego w Ogródzie Saskim w Lublinie z 1837 roku*, Wiadomości Konserwatorskie Województwa Lubelskiego, pp.221-224.
- Majdecki L., 2008, *Historia ogrodów, od XVIII wieku do współczesności*, T. 2, Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa, p.341-342, 365.
- Niedźwiedz J., 2007, *Ogrody Lublina w planistycznej twórczości Feliksa Bieczyńskiego*, Biblioteka Cyfrowa Politechniki Krakowskiej, p.153-154.
- Pallares-Barbera, Montserrat & Badia, Anna & Duch, Jordi, 2011, *Cerdà and Barcelona: The need for a new city and service provision*, Urbani izziv. 22. 10.5379/urbani-izziv-en-2011-22-02-005, pp.122-133.
- Przesmycka E., 2001, *Przeobrażenia zabudowy i krajobrazu miasteczek Lubelszczyzny*, Politechnika Lubelska, Lublin, p.64, 151.
- Przesmycka N., 2012, *Lublin, przeobrażenia urbanistyczne 1815-1939*, Politechnika Lubelska, p.273, ISBN 978-83-63569-20-4, p.1-273.
- Przesmycka N., 2018, *Przeobrażenia przestrzenne XIX wiecznego Lublina na tle europejskiej ówczesnej myśli urbanistycznej*, Lublin w kulturze, kultura w Lublinie dziedzictwo kulturowe miasta od średniowiecza do współczesności, pod redakcją Piotra Dymmela i Roberta Jopa, Lublin, p 153-167.
- Przesmycka N., 2005, *Przeobrażenia historycznych terenów zielonych Lublina do 1939 roku*, Wydawnictwo Politechniki Lubelskiej Polska Akademia Nauk, Oddział w Lublinie, Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych, T.1., s.153-167.
- Przesmycka N., 2015, *Lublin u progu XX wieku – uwarunkowania i kierunki rozwoju urbanistycznego*, Roczniki Humanistyczne, T. LXIII, zeszyt 4, p.151-169.
- Targońska E., 2018, *Najstarszy ogród w mieście – Ogród Saski w materiałach archiwalnych zgromadzonych w Archiwum Państwowym w Lublinie*, Lublin w kulturze kultura w Lublinie dziedzictwo kulturowe miasta od średniowiecza do współczesności pod redakcją Piotra Dymmela i Roberta Kopy, Archiwum Państwowe w Lublinie Lublin, p. 171-181.
- Zachariasz A., 2006, *Zieleń jako współczesny czynnik miastotwórczy ze szczególnym uwzględnieniem roli parków publicznych*, Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki, Kraków, p.29, 30-35, 167-183.
- Żywicki J., 2010, *Urzednicy: architekci, budowniczości, inżynierowie cywilni... Ludzie architektury i budownictwa w województwie lubelskim oraz guberni lubelskiej w Królestwie Polskim w latach 1815-1915*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie – Skłodowskiej, Lublin, p.213-214, 418.

AUTHOR'S NOTE

Architect, landscape architect, assistant professor at the Department of Contemporary Architecture of the Lublin University of Technology. The author conducts research on the method of shaping green systems in the city space and the historical landscape.

O AUTORZE

Architekt, architekt krajobrazu, adiunkt w Katedrze Architektury Współczesnej Politechniki Lubelskiej Autorka prowadzi badania dotyczące sposobu kształtowania systemów zieleni w przestrzeni miasta i historycznym krajobrazie.

Contact | Kontakt: k.boguszewska@pollub.pl